

DISKUSIA

Poznámky k tektonickej nomenklatúre

(Diskusia k článku akademika Maheľa Návrh na novú tektonickú nomenklatúru základných tektonických elementov Západných Karpát)

PAVOL GRECULA

Geoprieskum, Geokonsult, Garbanova 1, p. p. 7, 040 11 Košice

Potreba správnej a ustálenej tektonickej terminológie sa v dôsledku výrazného pokroku v tektonických disciplínach stáva akútnou. Niektoré nedostatočne definované termíny sa totiž začínajú svojisky vysvetľovať a interpretovať, a to, žiaľ, často bez poznámok autora, v akom zmysle istý termín či názov používa. Na druhej strane sa množia synonymá už vžitých alebo starších názvov bez redifinície či dostatočného zdôvodnenia a faktologických údajov (príklady uvádza akademik Maheľ). Autori nových pomenovaní by mali rešpektovať tak odborné názvoslovie, ako aj geografické a jazykové zásady tvorby nových názvov a termínov. Geologické vedné odbory nemôžu ignorovať požiadavku jazykovej ústrojnosti termínov, ale ani porušovať kultúru slovenčiny v odborných textoch a prejavoch. Každý čitateľ geologických textov ľahko usúdi, že slovenská geologická terminológia nie je doteraz na želateľnej úrovni, čo sa najmarkantnejšie prejavuje pri práci redakčných rád, redakcií a recenzentov. Keďže terminologické geologické komisie nie sú aktívne alebo ani neboli ustanovené, tento problém bude zrejme trvať, ba sa môže ešte prehĺbiť. To,

pochopiteľne, nie je priaznivá prognóza.

Veľmi si preto vážime iniciatívu akademika Maheľa zverejniť úvodný článok do diskusie o tektonickej nomenklatúre. Mal by nájsť živú ozvenu u všetkých geológov, od ktorých sa očakáva aktivita aj v otázkach terminológie a nomenklatúry, a to nielen tektonickej. Tvorivá práca širokého okruhu aktivistov by mala vyústiť do definitívneho slovenského tektonického názvoslovie a tektonickej terminológie, ktorá by prípadne obsahovala aj adekvátne cudzojazyčné ekvivalenty slovenských pomenovaní alebo termínov.

Podstatná časť názvov a termínov, ktoré akademik Maheľ v predloženom návrhu uvádza, vychádza z logických úvah opretých o geologické poznanie, ale berie do úvahy aj historické aspekty, ba ich rešpektovanie pokladá za nevyhnutné. Pri navrhovaní istých zásad tvorby nových tektonických názvov by sa azda žiadalo už v tomto štádiu stanoviť prísnejšie kritériá, čo zvyšuje náročnosť práce, ale aj trvácnosť nových pomenovaní a obsahovej náplne istých termínov.

Používanie termínov utvorených slovo-
tvornou príponou -idy a -ikum sa nám

nevidí jednoznačné. Napr. termín alpídy je hlavne štruktúrne-genetickým pomenovaním tektonických jednotiek sformovaných počas alpínskych orogénnych fáz tvoriacich súvislé horské pásmo (Alpy, Karpaty) a morfológicky sformovaných hlavne v neoidnej ére, ale do alpíd (alpídnych segmentov) sa zaraďujú aj dinaridy, helenidy a pod., teda opäť alpínsky sformované tektonické jednotky (napr. v Dinariských vrchoch, podľa čoho dostali pomenovanie dinaridy). Z toho vyplýva nejednotnosť v používaní termínov na -idy. Alpídy všeobecne pomenúvajú horstvá budované tektonickými jednotkami sformovanými v alpínskom orogéne, ktorý vtlačil dominantnú tektonickú črtu (štýl stavby) istému regiónu, ale dinaridy zahŕňajú rozličné tektonické jednotky (taktiež s tektonickým štýlom alpínskeho orogénu), ale v jednom horskom systéme. Názvy moldavidy, dacidy — a v návrhu akademika Maheľa aj búkkidy, slovakidy a goralidy — zahŕňajú už širšie jednotky (v zmysle navrhovanej terminológie suprapásma). V literatúre sa dokonca často stožňujú alpídy s Alpami.

Z toho vychodí, že doterajšie používanie termínov utvorených slovotvornou príponou -idy nie je jednotné a ich zavedenie je nie iba z jazykového, ale aj z odbornoterminologického hľadiska nie celkom správne.

Tento aspekt treba mať na zreteli aj v predložnom návrhu pomenovaní tektonických jednotiek a pri diskusii k tejto téme. Treba rozhodnúť, akú tektonickú kategóriu budú označovať termíny na -idy:

— či horstvá ako samostatné morfológické megacelky s typickým geologicko-tektonickým vývojom a stavbou, napr. dinaridy, helenidy, balkanidy, ale potom aj karpatické alpídy,

— alebo súbor tektonických jednotiek s dominantným štýlom stavby príslušného orogénu, napr. kaledonidy, variscidy, alpídy.

Prikláňame sa k druhej alternatíve a na vyjadrenie tektonických fenoménov v príslušných morfológických megacelkoch navrhujeme používať ich orografické označenie tak, ako sa bežne používa v zahraničnej literatúre, t. j. Alpy, Karpaty, Balkán a pod.

Tektonické jednotky nižšej kategórie by sa mohli označovať termínmi utvorenými slovotvornou príponou -ikum. Označovali by veľké tektonické jednotky (tektonické provincie) istého horstva, resp. príslušného orogénneho pásma (napr. alpíd), ako napr. bukovikum, veporikum, tatrikum, váhikum, a teda aj oravikum (ako to navrhuje akad. Maheľ). Tieto tektonické provincie by zahŕňali tak kryštalinikum či paleozoikum, resp. príkrovy fundamentu, ako aj superficiálne, mezozoické, resp. tretohorné príkrovy. Napr. pod termínom gemerikum by sa rozumel alpínsky príkrov fundamentu z paleozoických sekvencií (gemerský príkrov) s jeho obalom (severogemerická synklinála, resp. nesené kryhy mezozoika na fundamente), ďalej spišský príkrov, ale aj silický príkrov.

Veporikum by zahŕňalo veporský príkrov s obalom a križňanským príkrovom a tatrikum s príkrovmi (jadrami) kryštalinika a s permsko-mezozoickým obalom, resp. lokálnymi mezozoickými príkrovmi. Podobne je to aj s váhikom, oravikom (pozri návrh akademika Maheľa). Z uvedeného vychodí, že alpínsky a neoidne sformované (kmeňové) príkrovy by boli nižšou tektonickou kategóriou (tektonickými jednotkami) v rámci tektonických provincií označených názvami na -ikum.

Ešte nižšou kategóriou sú čiastkové príkrovy, a to v rámci alpínskych kmeňových príkrovov a v gemeriku, veporiku a tatriku aj v rámci variských kmeňových príkrovov pozostávajúcich z paleozoických, resp. starších sekvencií, ktoré sa v alpínskom orogéne sformovali, resp. vytvorili príkrovy fundamentu.

Nižšie kategórie sú už regionálne prešmyky, vrásové prešmyky, vrásky.

Podobne by sa žiadalo kategorizovať aj blokovú stavbu.

Nepokladáme za vhodné, aby sa od rovnakého slovotvorného základu raz tvoril termín slovotvornou príponou -idy, inokedy -ikum. Napr. v uvedenom návrhu je názov būkkidy a bukovikum, preto by bolo vhodné opraviť to, resp. zvážiť náš návrh.

Vymedzenie slanika a uponika medzi rožňavskou a darnóvskou líniou je motivované skôr z nedostatku detailného poznania tohto regiónu, hlavne paleozoických členov, ktoré sú hlboko poklesnuté medzi uvedenými zlomovými pásmami a sú prikrýté meliatskou sériou (prikrivom?) a silickým príkrivom. Je veľmi pravdepodobné, že túto oblasť tvorí obdobný príkriv, ako je gemerský (možno ho nazvať uponský — Grecula, 1982, resp. slanský), pozostávajúci z paleozoických (možno aj variských) a mezozoických sekvencií (pravdepodobne meliatsky príkriv). Keďže ide o oblasť v súčasnosti intenzívne bádanú, sú naše návrhy azda predčasné, a preto je aj predčasné stanoviť tu medzi bukovikom a gemerikom dve samostatné tektonické provincie. Pravdepodobne ide o jednu sedimentačnú provinciu na prechode medzi sedimentačnou provinciou gemerika a bukovika so spoločnými vývojovými črtami (vulkanity, karbonáty) obidvom provinciám. Podľa toho by bolo azda

lepšie spomenutú oblasť označiť ako slanikum alebo uponikum, ale iba jedným názvom. Predbežný návrh môže byť podnetom na ďalšie skúmanie tejto oblasti.

Istá časť návrhu tektonickej nomenklatúry sa zaoberá aj koreláciou tektonických jednotiek medzi Alpami a Karpatmi.

Rozdiely vo vývoji jednotlivých segmentov alpíd sú markantné, ale často vyplývajú aj z nerovnakej preskúmanosti. Napr. gemerikum nie je podľa našich posledných výskumov zázemím príkrivov, ale časťou alpínskych príkrivov s mezozoikom, podobne ako drobová zóna (Grawackenzone) v oberostalpine. Gemerikum nie je vystužené rozsiahlym granitoidným masívom, ale sústavou granitoidných telies, ktoré sú súčasťou variských príkrivov. Podobným spôsobom je krížňanský príkriv spätý s variskými príkrivmi veporika. Veporikum je vývojovo, časovo a čiastočne aj metamorfne podobné gemeriku a taktiež predstavuje sústavu samostatných alpínskych príkrivov s mezozoikom, teda tak ako drobová zóna vo Východných Alpách. Aj staršie paleozoikum jednotnej staropaleozoickej synklinály tvorí najmenej dva základné alpínske príkrivy fundamentu — gemerský a veporský a geneticky s nimi spätý spišský, chočský a krížňanský príkriv. Tým sa korelácie Východných Álp a Západných Karpát značne približujú, najmä pri korelácii príkrivov; krížňanský: frankenfelský a chočský + spišský: oberostalpín.